

Ознаки посягання на життя

осіб, які уособлюють конституційний лад та державну владу в Україні: аналіз положень статті 112 Кримінального кодексу України

Л. В. Мошняга

кандидат юридичних наук кафедри математичних, інформаційних та соціально-гуманітарних дисциплін Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»

У статті досліджується об'єкт злочину, визначається категорія «державний діяч», аналізуються ознаки посягання та з'ясовується антиконституційна спрямованість посягання.

Ключові слова: державний діяч, посадові особи, юридичні властивості, конституційний лад, державна влада, антиконституційна спрямованість.

В статье исследуется объект преступления, определяется категория «государственный деятель», анализируются признаки посягательства и обосновывается антиконституционная направленность посягательства.

Ключевые слова: государственный деятель, должностное лицо, юридические характеристики, конституционный строй, государственная власть, антиконституционная направленность.

The author of the article explores a crime determines the category of «politician», examines the signs of abuse and justifies the anticonstitutional thrust attack.

Keywords: *statesman, the official legal characteristics, constitutional order, public power, anticonstitutional thrust.*

Особливість положень статті 112 Кримінального кодексу України (далі – КК України) полягає у тому, що під її ознаки підпадають посягання на життя тих осіб, які уособлюють конституційний лад та державну владу України і перебувають під прямим захистом Конституції України.

Визначення об'єкта злочину, передбаченого ст. 112 КК, «Посягання на життя державного чи громадського діяча України» традиційно є дискусійним питанням в теорії кримінального права. Коріння дискусії виникають ще у радянський період. Так, А. А. Піонтковський відносив до державних діячів осіб, що займають керівні посади в партійному апараті [1, с. 111]. Більше того, він відзначав: «Посягання на життя і здоров'я представників соціалістичних держав, вчинене з метою підризу чи ослаблення Радянської влади чи влади тих соціалістичних держав, до яких належали потерпілі, варто розглядати відповідно до постанови ст. 10 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини як терористичний акт проти державного чи громадського діяча чи представника Радянської влади» [1, с. 102].

В. І. Курляндський відносив до державних діячів лише керівників органів державного управління, що діють у масштабі СРСР, союзної чи автономної республіки: «До державних діячів варто відносити посадових осіб державного апарату, що здійснюють керівництво діяльністю відповідного органу управління: міністри СРСР, союзних і автономних республік, голови державних комітетів, керівники урядових комісій тощо» [2, с. 44]. М. В. Турецький наводив широкий пере-

лік посад державних діячів, куди включав працівників державних органів і керівників господарських установ [3, с. 60-61].

В. В. Сташис розуміє під державним діячем особу, що виконує важливі державні функції в політичній, економічній, культурній галузях [4, с. 129]. Є. О. Смирнов вважав, що державний діяч – це посадова особа, якій надано повноваження, що дозволяють здійснювати державну діяльність, приймати і проводити в життя рішення в масштабі держави [5, с. 112].

М. І. Бажанов під державними діячами розумів осіб, що здійснюють відповідні функції від імені і за дорученням Радянської держави чи його органів в керівництві організаційно-управлінським, адміністративно-господарським, соціально-культурним та іншими видами діяльності (міністри Союзу РСР чи союзних республік, їх заступники, інші відповідальні працівники міністерств, комітетів чи відомств), а під громадськими діячами – осіб, що своєю активною партійною, профспівковою, комсомольською й іншою діяльністю сприяють успішному вирішенню задач соціалістичного будівництва (керівники партійних, комсомольських, профспівкових та інших громадських організацій, а також рядові члени цих організацій) [6, с. 34].

У період після набуття Україною незалежності підходи до визначення державного діяча були дещо скориговані. Відповідно до ст. 112 КК відповідальність встановлюється за посягання на життя наступних осіб: Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови Рахункової палати, Голови Націо-

нального банку України, керівника політичної партії, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю.

Питання щодо посягання на життя громадського чи державного діяча як злочину проти основ національної безпеки України розглядалися у роботах таких українських вчених, як В. Ф. Антипенко, О. Ф. Бантишев, В. О. Глушков, В. П. Ємельянов, В. А. Ліпкан, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, О. В. Шама-ра та ін. При цьому наукові дослідження у цій сфері останнім часом значно активізувалися, в тому числі щодо злочинів проти конституційних основ національної безпеки України.

Потребує комплексного, системного дослідження посягання на життя громадського чи державного діяча як злочину проти конституційних основ національної безпеки України та вдосконалення кримінального закону на підставі встановлення ознак вказаного злочину.

Ставимо за мету проаналізувати положення ст. 112 КК України та дослідити ознаки посягання на життя тих осіб, які уособлюють конституційний лад і державну владу України.

Для з'ясування антиконституційної спрямованості злочинів, передбачених ст. 112 КК, слід дослідити юридичні властивості персоналій, вказаних у диспозиції статті:

а) Президент України:

За статтею 1 Закону УРСР «Про Президента Української РСР» вказано, що Президент є найвищою посадовою особою Української держави [7].

За статтею 102 Конституції України «Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України відповідно до ст. 105 Конституції України користується правом недоторканності на час виконання повноважень, які визначено у ст. 106 Конституції України [8];

б) Голова Верховної Ради України:

Відповідно до статті 88 Конституції України «Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх. Повноваження Голови Верховної Ради України закріплено у чч. 2 і 3 ст. 88 Конституції України» [8];

в) Народні депутати України:

Згідно з частиною 1 преамбули Закону України «Про статус народного депутата України» від 21.11.1992 р. народні депутати України є повноважними представниками народу України у Верховній Раді України та відповідальними перед ним. Вони покликані виражати і захищати суспільні інтереси та інтереси своїх виборців, брати активну участь у здійсненні законодавчої й контрольної функцій Верховної Ради України. Також ст. 10 цього Закону встановлено, що депутат як член Верховної Ради України користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях Верховної Ради та її органів, до складу яких він входить [9]. Конституція України визначає повноваження народних депутатів у ст. ст. 78-80 [8];

г) Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України:

Стаття 113 Конституції України наголошує, що Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, а ст. 116 Конституції України визначає повноваження Кабінету Міністрів України [8];

д) Голова чи суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України:

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні (ст. 147 Конституції України). Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

За статтею 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., що завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України [10].

Щодо Голови та суддів Верховного суду України, то за ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди [11];

е) Генеральний прокурор України:

Конституція України згадує Генерального прокурора України у ст. 122. Статус Генерального прокурора визначається на підставі ст. 2 Закону України «Про прокуратуру». За положеннями ст. 2 Закону: «Генеральний прокурор України.

Генеральний прокурор України призначається на посаду за згодою Верховної Ради України та звільняється з посади Президентом України. Генеральний прокурор України не менш як один раз на рік інформує Верховну Раду України про стан законності. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади»;

є) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини:

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в силу свого особливого статусу щодо здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і гро-

мадянина, встановленого статтею 101 Конституції України та Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [12], обґрунтовано віднесений до державних діячів. Це демонструє і ст. 4 вказаного Закону, згідно з якою уповноважений є посадовою особою, статус якої визначається Конституцією України та Законом, Законом України «Про державну службу».

Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод;

ж) Голова Рахункової палати:

За статтею 98 Конституції України контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата [8].

За статтею 1 Закону України «Про Рахункову палату» встановлено, що Рахункова палата Верховної Ради є постійно діючим органом контролю який утворюється Верховною Радою України, підпорядкований і підзвітний їй. Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави [13];

з) Голова Національного банку України:

Голова Національного банку України – це службова особа, що керує Національним банком України – центральним банком держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці (ст. 99 Конституції України) [8]:

и) керівник політичної партії:

політичні партії, відповідно до ч. 3 ст. 36 Конституції України і Закону України «Про політичні партії в Україні», мають чітко визначений всеукраїнський

статус і повинні бути зареєстровані у Міністерстві юстиції України [14].

Таким чином, антиконституційний характер посягання на життя осіб, передбачених у ст. 112 КК, є явним, тому у кримінально-правовій науці існує єдність думок стосовно того, що цей злочин є двооб'єктним, і немає розбіжностей в тому, який з цих об'єктів визнавати основним, а який — додатковим обов'язковим.

Так, В. Я. Тацій зазначає, що безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини, що забезпечують нормальну роботу всіх гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також політичних партій. Обов'язковим додатковим обов'язковим об'єктом виступає життя людини – державного чи громадського діяча [15, с. 31].

О. А. Чуваков вказує, що об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері здійснення вищої державної влади, а додатковим об'єктом – життя і здоров'я людини [16, с. 14].

При цьому М. І. Хавронюк підкреслює: «Специфічною ознакою злочину є потерпілий. Ним може бути лише державний чи громадський діяч, обраний (призначений) на посаду у встановленому Конституцією України і Законами України порядку» [17, с. 31]. Тобто основним об'єктом цього злочину є конституційні основи національної безпеки України, а додатковим обов'язковим об'єктом виступає життя зазначених у ст. 112 КК України осіб.

Посягання на життя, тобто вбивство або замах на вбивство близького родича особи, вказаної у ст. 112 КК України, у зв'язку виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку, кваліфікується як замах на вбивство або вбивство за загальним складом умисного вбивства відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК.

У КК України мають місце ще чотири окремі склади злочинів, які передбачають відповідальність за посягання на життя конкретних осіб у зв'язку з ви-

конанням ними службового або громадського обов'язку. Зокрема, це ст. 348 КК, яка передбачає відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовців у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку; ст. 379 КК, яка передбачає відповідальність за посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; ст. 400 КК, яка передбачає відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із наданням правової допомоги; ст. 443 КК, яка передбачає відповідальність за посягання на життя представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав, чи організацій, що вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень.

Як бачимо, ознаками одних складів злочинів (ст. ст. 348, 379, 400 КК) охоплюються не тільки посягання на життя певних службових чи громадських осіб, а й їх близьких родичів, тоді як у ст. ст. 112 та 443 КК такої ознаки немає. Вважаємо, що це недолік чинного кримінального законодавства, який демонструє невідповідність його у цій частині такому важливому принципу криміналізації діянь, як принцип системно-правової несуперечливості. Усунути цей недолік можна або шляхом відповідного доповнення ст. ст. 112 та 443 КК, або шляхом виключення зі ст. ст. 348, 379, 400 КК вказівки на близьких родичів і кваліфікування всіх випадків посягань на близьких родичів виключно за п. 8 ч. 2

ст. 115 КК. Але, якщо нічого не змінювати в інших статтях, то тоді доцільно буде доповнити ознаки ст. 112 КК вказівкою на такого потерпілого, як близькі родичі, зазначених у цій статті осіб.

Посягання на життя державного чи громадського діяча відноситься до т. зв. складних злочинів, де посягання на один об'єкт – життя державного чи громадського діяча, є засобом пося-

гання на основний об'єкт – основи національної безпеки у сфері здійснення державної влади, які забезпечують її нормальне функціонування, та у сфері діяльності політичних партій, що гарантується конституцією України.

Особливістю положень ст. 112 КК є те, що під її ознаки підпадають посягання на життя тих осіб, які уособлюють конституційний лад та державну владу України.

Список використаної літератури

1. Уголовное законодательство Украинской ССР / Под ред. В. В. Сташиса. – М. : Юрид. лит., 1971. – 544 с.
2. Государственные преступления / [В. А. Владимиров, П. Ф. Гришанин, Н. И. Загородников и др.] ; под ред. М. И. Якубовича, В. А. Владимирова. – М. : ВШ МООН РСФСР, 1961. – 228 с.
3. *Турецкий М. В.* Особо опасные государственные преступления / М. В. Турецкий. – М. : МГУ, 1965. – 94 с.
4. Уголовное право УССР : Особенная часть : учеб. / Под ред. М. И. Бажанова и др. – К. : Вища школа, 1989. – 503 с.
5. *Смирнов Е. А.* Особо опасные государственные преступления (вопросы квалификации в связи с применением уголовно-правовой нормы) : учеб. пособие / Е. А. Смирнов. – К. : Изд-во КВШ, 1974. – 180 с.
6. Про Президента Української РСР : Закон УРСР від 24 лютого 1994 р. № 3998-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 33. – Ст. 446.
7. Про статус народного депутата України : Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2810-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.
8. Конституція України. – К. : Право, 2011. – 56 с.
9. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № № 41-45. – Ст. 529.
11. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
13. Про Рахункову палату : Закон України від 11 липня 1996 р. № 315/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 43. – Ст. 212.
14. *Тимейко Г. В.* Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Р.-на-Д. : Изд-во Ростовского университета, 1977. – 216 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Даккар, 2008. – 1428 с.
16. Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. / За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Є. А. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – 469 с.
17. Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. / Ю. А. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за заг. ред. М. І. Мельник, В. А. Клименко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.